

Євген Письменський

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка
(Івано-Франківськ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7761-7103>
ResearcherID: R-2482-2019
ye.pysmenskyy@gmail.com

DOI: 10.33498/Юшп-2022-11-049

УДК 343.32(477)

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

АНОТАЦІЯ. Розглядається колабораційна діяльність як явище, що утворилося та існує на території України, починаючи з першого етапу агресії Російської Федерації проти України (з 2014 р. і дотепер). До появи норми про колабораційну діяльність (ст. 111¹ Кримінального кодексу України, КК України) протиправна співпраця громадян України у сфері освіти не знаходила належної правової оцінки. Водночас зазначена заборона попри свої переваги характеризується низкою вад, наявність яких ускладнює тлумачення ч. 3 ст. 111¹ КК України, а так само ефективне її застосування у перспективі. Розв'язанню зазначених проблем присвячена ця стаття.

Метою статті є розв'язання комплексу взаємопов'язаних питань, що полягають у з'ясуванні: 1) підходів до правової оцінки колабораційної діяльності у сфері освіти на окупованій території України до появи відповідної кримінально-правової заборони (ч. 3 ст. 111¹ КК України); 2) меж відповідальності за вчинення колабораційної діяльності у сфері освіти на окупованій території України відповідно до ч. 3 ст. 111¹ КК України; 3) загальних параметрів удосконалення кримінально-правової норми про колабораційну діяльність у сфері освіти.

Наголошується на правильності рішення законодавця щодо встановлення стосовно державної зради спеціальної норми про колабораційну діяльність загалом (ст. 111¹ КК України) та у сфері освіти зокрема (ч. 3 ст. 111¹ КК України). Такий підхід уможлиблює більш точну кваліфікацію зрадницької поведінки громадян України на окупованій території та створює підґрунтя для належної диференціації відповідальності за її вчинення.

Проаналізовано склад злочину колабораційної діяльності у сфері освіти, що дало змогу визначити основні орієнтири для тлумачення ч. 3 ст. 111¹ КК України за відсутності судової практики, яка поки не сформувалася, та водночас виявити низку вад відповідної норми: складнощі у відмежуванні від суміжних складів кримінального правопорушення, а так само проблеми розуміння окремих ознак колабораційної діяльності у сфері освіти, добровільності як її властивості, зворотної дії у часі ч. 3 ст. 111¹ КК України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; державна зрада; колабораційна діяльність; освіта.

© Євген Письменський, 2022

Агресивна політика Російської Федерації (далі – РФ) як підступного загарбника, захоплення нею українських територій тощо зумовлює виникнення багатьох негативних явищ соціального характеру, зокрема і колабораціонізму (або колабораційної діяльності). В. Василенко у цьому контексті слушно пише про справжню гуманітарну агресію, ведення проти України інформаційно-пропагандистської, історіософської та конфесійної війн, одночасний наступ на українську ментальність, традиційні цінності, мову, культуру, систему освіти, історичну пам'ять народу, національні церкви, метою чого є знищення ідентичності української нації¹.

Діяння, що становлять суть колабораціонізму, як із позиції історичної науки, так і правової, можуть бути класифіковані за різними критеріями, найбільш поширеним з яких є сфера, у якій надається допомога окупантові (здійснюється співпраця). За цим критерієм зазвичай виділяють культурний, освітній, ідеологічний, воєнний, політичний, адміністративний, економічний види колабораціонізму². На окупованій території сучасної України він знаходить свій прояв у вкрай широкому діапазоні – від освітнього рівня до політичної та воєнної співпраці. Безумовно, колабораціонізм у сфері освітньої діяльності є одним із найбільш помітних явищ сьогодення, яке заслуговує на увагу дослідників у царині кримінального права.

Спираючись на усталені підходи до розуміння змісту освітньої діяльності, включаючи відповідні положення законодавства України, можна стверджувати, що під діяльністю у сфері освіти слід розуміти діяльність, здійснювану працівниками закладів освіти з організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, суть якого насамперед становить передача, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетенцій в осіб, які навчаються. Колабораційна діяльність у сфері освіти, зі свого боку, передбачає умисну участь громадянина України у здійсненні зазначеної діяльності на окупованій території на угоду державі-агресору, що характеризується як підривна проти України.

Колабораційній діяльності та її окремим видам присвячені непоодинокі публікації, зокрема таких правників, як Н. Антонюк, М. Бондаренко, І. Газдайки-Василишин, З. Загинея-Заболотенко, О. Кравчука, О. Маріна, Р. Мовчана, М. Рубашенка, М. Хавронюка. Водночас у вітчизняній юридичній літературі проблематика колабораційної діяльності у сфері освіти, її суті, природи та кримінально-правового значення (у контексті

¹ В. Василенко, 'Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки' (Український тиждень (спецпроект) 2014. № 42) 36.

² А. Політова, 'Дискусійні питання щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність' в *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (ОДУВС 2022) 91.

тлумачення та вдосконалення законодавства) залишена поза належною увагою.

Метою дослідження є розв'язання комплексу взаємопов'язаних питань, що полягають у з'ясуванні: 1) підходів до правової оцінки колабораційної діяльності у сфері освіти на окупованій території України до появи кримінально-правової заборони, що містить ч. 3 ст. 111¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України)³; 2) меж відповідальності за вчинення колабораційної діяльності у сфері освіти на окупованій території України відповідно до ч. 3 ст. 111¹ КК України; 3) загальних параметрів удосконалення кримінально-правової норми про колабораційну діяльність у сфері освіти.

До появи кримінально-правової норми про колабораційну діяльність (ст. 111¹ КК України) кваліфікація поведінки, пов'язаної із співпрацею громадян України з окупантом на шкоду інтересам України, здійснювалась безсистемно та не завжди адекватно обставинам вчиненого⁴. Із усього кола діянь, які становлять суть колабораціонізму, визнавалися кримінально протиправними насамперед ті з них, що пов'язані з перебуванням громадян України у складі незаконних збройних (воєнізованих) формувань, сприянням їх діяльності або фінансуванням тероризму (характерно для територій Донецької та Луганської областей), а так само з виконанням функцій, притаманних органам публічної влади (утворені структури на кшталт міністерств, поліції, суду), що діяли в межах російських окупаційних адміністрацій (характерно для всіх окупованих територій)⁵.

Викладене цілком стосується і діяльності у сфері освіти, яка протягом майже восьми років повноцінно здійснювалася на окупованій території за керівництва держави-агресора та за її стандартами. Дії працівників освітньої сфери (за винятком хіба що керівників відповідних управлінських структур на кшталт “міністерства освіти та науки”) у межах надання освітніх послуг *de facto* не розглядалися як такі, що можуть тягти кримінальну відповідальність. Насправді ж не слід виключити достат-

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> (дата звернення: 12.10.2022).

⁴ Починаючи з 2014 р., коли РФ із використанням широкої палітри методів гібридної війни реалізувала перший етап агресії проти України, ані суспільство, ані більшість громадян та загалом майже всі соціальні інститути виявилися не готові до належної протидії зазначеним явищам. Сказане цілком стосується і кримінального законодавства, якісне та повноцінне реформування якого не відбулось – замість цього переважно було посилено покарання за злочини проти національної безпеки України.

⁵ Решта діянь, які могли розглядатись як колабораціоністські, здебільшого залишалися поза межами кримінально-правового реагування через: 1) складність формування належної доказової бази, що передусім пов'язано з перебуванням відповідних територій поза контролем української влади; 2) брак чіткої визначеності кримінального законодавства України в частині (очевидної) відповідності того чи іншого акту поведінки, вчинюваного в межах співпраці з окупантом, ознакам певного складу кримінального правопорушення, унаслідок чого правозастосовувачі утримувалися від здійснення кримінально-правової оцінки вчиненого як злочину з огляду на відсутність переконливої впевненості в її правильності (Є Письменський, *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис* (2020) 73–6).

ність таких підстав. Наприклад, як пише Н. Антонюк, поки у КК України не з'явилася окрема стаття про колабораціонізм, то пропагандистська діяльність у закладах освіти могла бути оцінена як ведення підривної діяльності проти України, тобто як державна зрада⁶. Водночас деякі інші фахівці переконують у тому, що кримінально-правова норма про державну зраду не завжди була здатна повністю охопити подібну поведінку, а участь громадян України в органах, які імітують певні види професійної діяльності, було проблематично оцінити за ст. 111 КК України. Наприклад, дії завідувача кафедри навчального закладу, що здійснює свою діяльність на непідконтрольній Україні території, не завжди можна було кваліфікувати за ст. 111 або ст. 258³ КК України⁷.

Отже, до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність»⁸ колабораційну діяльність у сфері освіти правозастосовувачі сприймали як кримінально протиправну доволі фрагментарно. Насамперед не викликала сумнівів наявність підстав для настання такої відповідальності щодо громадян України, які опікувалися управлінням освітньою сферою, але не здійсненням освітньої діяльності. Щодо проявів колабораціонізму в межах цієї діяльності – у практиці правозастосування вони не знаходили свого відбиття. Така ситуація мала місце не останньою чергою тому, що кримінально-правова норма про державну зраду через свою абстрактність не давала змоги однозначно визначити наявність відповідної підстави відповідальності. З цього приводу могли і виникали різні позиції, сумніви, зокрема через що органи правопорядку демонстрували неготовність застосовувати ст. 111 КК України до громадян України, які здійснювали освітню діяльність на окупованій території, допомагаючи ворогу руйнувати освітянські основи українського суспільства.

На сьогодні колабораційна діяльність у сфері освіти передбачає окрему підставу відповідальності згідно з ч. 3 ст. 111¹ КК України. При цьому рішення законодавця про окремі аспекти її запровадження навряд чи можна визнати беззаперечним, ураховуючи, що стосовно співпраці освітян із державою-агресором на окупованій території завжди виникало чимало дискусій у фахових колах, а обсяг їхньої кримінальної від-

⁶ Н Антонюк, 'Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації' [2021] 4(37) Слово Національної школи суддів України 61.

⁷ О Головкін, І Сказко, 'Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти' (2017) 78 Держава і право. Серія Юридичні науки 237, 238.

⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2108-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>> (дата звернення: 12.10.2022).

повідальності не вдавалося чітко визначити навіть з позиції здобутків юридичної науки⁹.

Зазначена кримінально-правова норма визначає два типи забороненої діяльності у сфері освіти, а саме: 1) здійснення пропаганди в закладах освіти незалежно від типів та форм власності (перша форма діяння); 2) дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти (друга форма діяння). При цьому обов'язковою ознакою об'єктивної сторони для колабораційної діяльності у сфері освіти є місце злочину, яким визначено заклади освіти¹⁰.

Поняття *пропаганди*, здійснення якої в закладах освіти тягне відповідальність згідно з ч. 3 ст. 111¹ КК України, потрібно тлумачити в негативному (деструктивному) значенні¹¹. Про приклади такої пропаганди на окупованих територіях пише Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: «у школах постійно проходять рашистські агітаційні заходи, на яких дітям розповідають про “геройства” окупаційної армії і звірства “українських націоналістів”. Школярів мотивують писати листи підтримки російським військовим»¹².

За вчинення діяння у його першій формі нести відповідальність лише той працівник освіти, який вдається до здійснення пропаганди на користь держави-агресора. Натомість відповідальність інших освітян, які цього не робитимуть, може виключатися¹³. Н. Антонюк у цьому контексті зазначає. Якщо стосовно змісту уроків вчителя математики чи хімії не виникає питань в частині розрізнення тематики предмета викладання та можливої пропагандистської діяльності, то щодо уроків історії складніше констатувати таку відмінність. Якщо вчитель історії переходить на викладання історії держави-агресора, або ж веде мову про те,

⁹ Попри певні вади реалізований у КК України загальний підхід щодо відповідальності за колабораційну діяльність заслуговує на схвалення. Колабораціонізм, справді, повинен утворювати привілейовану форму державної зради, передбачаючи більш м'яке та специфічне покарання порівняно з іншими діяннями, які становлять державну зраду. Такий формат дає змогу не лише належним чином диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення державної зради, але й, з огляду на запізнілість законодавчого розв'язання відповідної проблеми, резонно забезпечує зворотню дію відповідної кримінально-правової норми в часі.

¹⁰ Треба розуміти так, що йдеться про ті з них, які утворені на окупованій території, де освітнім закладом можна вважати будь-яку установу, яка функціонує задля здійснення освітньої діяльності.

¹¹ Це форма комунікації з учасниками освітнього процесу, яка передбачає маніпулювання їхньою свідомістю з метою формування та роз'яснення у них таких уявлень і позицій, що обґрунтовують сприяння здійсненню збройної агресії проти України, установлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, уникнення відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Відповідні уявлення та позиції замість засудження отримують схвальну оцінку, а їх втілення видається за поведінку, яку можна наслідувати та поширювати.

¹² Уповноважений: рашистські окупанти проводять політику деградації системи освіти на території тимчасово окупованого Криму (26 травня 2022 р.) <https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rashistski-okupanti-provodyat-politiku-degradaciyi-sistemi-osviti-na-teritoriyi-timchasovo-okupovanogo-krimu> (дата звернення: 12.10.2022).

¹³ Щоправда, як показує аналіз майже восьмирічного періоду перебування в окупації території Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей, здебільшого всі освітяни у той чи інший спосіб (через проведення різноманітних флешмобів, т. зв. уроків мужності, позакласної роботи, мітингів політичного характеру тощо) долучаються до здійснення пропаганди.

що українців як нації, а України як держави ніколи не існувало, то така діяльність і повідомлення її учням чи іншим вихованцям є суспільно небезпечною¹⁴.

Здійснення громадянином України пропаганди в закладах освіти треба відмежовувати від інших суміжних складів кримінального правопорушення, зокрема і передбаченого ст. 436² КК України, урахувавши, що виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників може бути елементом такої пропаганди. Відмежування зазначених складів кримінального правопорушення у такому разі здійснюється за ознакою суб'єкта, беручи до уваги, що суб'єктом колабораційної діяльності є лише громадянин України. Якщо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікацію її учасників здійснює громадянин України в межах пропаганди в закладах освіти (один із складників такої пропаганди), то кваліфікація вчиненого має відбуватися за ч. 3 ст. 111¹ КК України згідно з правилами кваліфікації кримінального правопорушення у разі конкуренції частини та цілого, відповідно до яких перевага надається кримінальному правопорушенню у цілому. Водночас, урахувавши, що норма про “частину” в певних випадках становить більш небезпечне діяння, то вчинене потребує кваліфікації за сукупністю ч. 3 ст. 111¹ КК України та ч. 2 / ч. 3 ст. 436² КК України¹⁵.

Під *впровадженням стандартів освіти* пропонується розуміти заходи щодо узгодження освіти з певними вимогами (стандартами)¹⁶. Дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти, можуть полягати у вчиненні будь-яких актів поведінки з виконання та втілення вимог до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти того чи іншого рівня, що розроблені державою-агресором¹⁷.

Водночас видаються не зовсім правильними дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти, зводити до початку проведення занять за такими стандартами, як пропонує М. Хавронюк¹⁸. У цьому разі відповідальність згідно з ч. 3 ст. 111¹ КК України може наставати лише тоді, коли освітянин здійснює під час проведення цих занять пропаганду з відповідною метою (тобто вчиняє діяння

¹⁴ Антонюк (н 6) 61.

¹⁵ А Вознюк, Р Мовчан, В Черней (ред), *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент.* (Норма права 2022) 98.

¹⁶ С Албул, Т Волошанівська, А Марченко та ін, *Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативної-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111¹ КК України “Колабораційна діяльність”* (ОДУВС 2022) 67.

¹⁷ Ідеться про забезпечення відповідності певного рівня освіти стандартам освіти держави-агресора через участь в розробленні навчального плану або/та освітньої програми (відповідних складників цих документів), їх затвердження, надання вказівок щодо реалізації.

¹⁸ М Хавронюк, ‘Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу’ (Ракурс, 20.04.2022) <<https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html>> (дата звернення: 12.10.2022).

ня не в другій, а першій формі). З цього приводу правильно зазначає О. Марін, що стосовно практичної реалізації освітньої програми (викладання навчальних дисциплін педагогічними та науково-педагогічним працівниками) підхід має бути диференційованим. Дослідник пояснює, що відповідальність за реалізацію стандарту освіти держави-агресора повинна наставати для тих працівників, які транслюють той контент, який корисний державі-агресору задля встановлення та утвердження окупації частини території України. Тому притягнення до відповідальності вчителів та викладачів математики, фізики, хімії, біології та інших дисциплін, зміст яких не має зв'язку із встановленням та утвердженням окупації є безпідставним. Натомість викладання історії, суспільствознавства та інших предметів, які у своїх програмах містять частини, пов'язані із розумінням певних історичних подій, або тлумаченням сучасної соціально-політичної ситуації, повинне відбуватися на підставі українських стандартів освіти. Педагогічні та науково-педагогічні працівники, які реалізують стандарти освіти держави-агресора, які за змістом спрямовані на підтримку потрібних їй наративів, повинні підлягати кримінальній відповідальності за ч. 3 ст. 111¹ КК України¹⁹. Вважаємо, що причина такого (чи іншого менш або більш широкого) підходу до розуміння суті освітнього колабораціонізму згідно з ч. 3 ст. 111¹ КК України полягає в недостатньо чіткому й однозначному формулюванні відповідної форми діяння.

Злочин, передбачений ч. 3 ст. 111¹ КК України, має *формальний склад*. Можна погодитися з тим, що воно відтак вважатиметься закінченим з моменту, коли особа здійснила хоча б один пропагандистський вчинок або розпочала дії, спрямовані на зміну стандартів освіти в закладах освіти²⁰.

Суб'єктом колабораційної діяльності варто вважати громадянина держави, територія якої перебуває під окупацією. Отже, суб'єкт злочину за ч. 3 ст. 111¹ КК України – це *громадянин України*. Деякі категорії цих суб'єктів можуть характеризуватися додатковими ознаками з огляду на специфіку взаємодії з ворогом²¹. Водночас щодо здійснення пропаганди в закладах освіти, то як резонно зауважує Н. Антонюк, її можуть здійснювати не лише вчителі чи інші особи, що працюють у таких закладах освіти (працівники освіти), а й будь-які особи, які використовуватимуть освітній заклад із пропагандистською метою. Окрім цього, йдеться не

¹⁹ О. Марін, 'Колабораційна діяльність: що є кримінально караним' (*Academia.edu*) <<https://bit.ly/3yq95sP>> (дата звернення: 12.10.2022).

²⁰ Н. Симоненко, 'Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності' [2022] 1 (17) Вісник асоціації кримінального права України 99.

²¹ Наприклад, суб'єктом впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти є той громадянин України, який уповноважений окупаційною адміністрацією держави-агресора на впровадження стандартів освіти (насамперед йдеться про керівника закладів освіти, заступників керівника закладу освіти, керівників структурних підрозділів закладу освіти, до компетенції яких належить впровадження стандартів освіти, членів методичних, педагогічних та вчених рад).

лише про вплив на учнів, студентів чи інших вихованців, а й про вплив на викладацький склад відповідного закладу²².

Набуття нового громадянства без виходу з українського громадянства не може виключати відповідальності за вчинення колабораційної діяльності у сфері освіти (натомість це не стосується осіб без громадянства, які не можуть визнаватись колаборантами). Особа вважається громадянином України, доки вона у встановленому законом порядку не буде позбавлена цього громадянства (рішення про припинення громадянства ухвалює Президент України, про що видає відповідний указ). Правильною слід визнати позицію, відповідно до якої особа до видання зазначеного указу про припинення громадянства користується всім обсягом прав та виконує всі покладені на неї обов'язки, які має громадянин України²³.

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності у сфері освіти характеризується виною у формі прямого умислу, за якого особа: 1) усвідомлює суспільно небезпечний характер відповідного діяння, тобто здатність через надання допомоги державі-агресору спричинити шкоду взятим під охорону кримінального права цінностям, зокрема національним інтересам у сфері освіти; 2) передбачає неминучість спричинення такої шкоди; 3) бажає в результаті вчинення такого діяння заподіяти шкоду об'єктові посягання, яким є відповідна сфера національної безпеки держави.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони колабораційної діяльності у сфері освіти є *мета*: а) щодо першої форми діяння метою визначено сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України; б) щодо другої форми діяння мета – це впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти.

Чинна кримінально-правова норма про колабораційну діяльність у сфері освіти не позбавлена досить істотних вад, наявність яких може негативно вплинути на ефективність її застосування, створюючи підґрунтя для ухвалення несправедливих судових рішень²⁴. Редакція ч. 3 ст. 111¹ КК України має бути змінена, а виявлені законодавчі помилки під час формування кримінально-правової заборони колабораційної діяльності

²² Антонюк (н 6) 61.

²³ А Левчук-Микитюк, 'Визначення суб'єкта складу злочину "державна зрада"' (2020) 4 Підприємництво, господарство і право 306–7.

²⁴ Про одну з цих хиб пишуть В. Кузнецов і М. Сийплові, зазначаючи, що така форма колабораціонізму як '<...> дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти' може надто розширено тлумачитися в судовій практиці. На погляд дослідників, це призведе або до вибіркового правосуддя, або до незастосування цієї форми. Такою невиваженою криміналізацією створюються умови для несприйняття держави громадянами, які опинилися в скрутних умовах на захоплених територіях (В Кузнецов, М Сийплові, 'Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення' [2022] 70 (1) Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право" 385).

у сфері освіти підлягають найскорішому усуненню. Перспективними напрямками для такого вдосконалення є такі: 1) відмова від здійснення пропаганди як окремої форми колабораційної діяльності у сфері освіти, оскільки така поведінка здебільшого може охоплюватися статтями Особливої частини КК України про інші кримінальні правопорушення залежно від змісту такої пропаганди; 2) уточнення характеру дій щодо впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти²⁵; 3) запровадження спеціальної підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність²⁶, включаючи сферу освіти.

Не слід виключати також варіант, за якого диспозиція ч. 3 ст. 111¹ КК України набуватиме бланкетного характеру, а у спеціальному законі визначатиметься категорія осіб, які не є такими, що вчиняють колабораційну діяльність у формі надання освітніх послуг (може йтися про осіб, які надають освітні послуги в галузі природничих наук, математики, охорони здоров'я тощо)²⁷.

Висновки. Рішення законодавця щодо встановлення спеціальної норми про колабораційну діяльність загалом (ст. 111¹ КК України) та у сфері освіти зокрема (ч. 3 ст. 111¹ КК України) слід визнати правильним з огляду на появу привілейованого складу злочину державної зради. Такий підхід уможливує більш точну кваліфікацію зрадницької поведінки громадян України на окупованій території та створює підґрунтя для належної диференціації відповідальності за її вчинення. Здійснений аналіз складу злочину колабораційної діяльності у сфері освіти дав змогу визначити орієнтири для тлумачення ч. 3 ст. 111¹ КК України за відсутності сформованої судової практики та разом з цим показав наявність низки вад зазначеної норми. Зокрема, виявлено та розглянуто складнощі у відмежуванні від суміжних складів кримінального правопорушення, а так само проблеми розуміння окремих ознак колабораційної діяльності у сфері освіти.

²⁵ Відповідні дії становлять суть заборони, зміст і обсяг якої є надто неконкретизованими. Ця форма діяння сформульована в законі у спосіб, що уможливує неоднозначність його тлумачення, на чому акцентовано увагу вище. Відсутність розуміння того, які саме дії вважаються такими, що спрямовані на впровадження стандартів освіти, може свідчити про порушення принципу правової визначеності, вимогами якого є прозорість та ясність, чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи людини. Таким чином застосування ч. 3 ст. 111¹ КК України у відповідній частині стає непередбачуваним, ускладняється відмежування колабораційної діяльності у сфері освіти як кримінально протиправного типу поведінки від правомірних вчинків.

²⁶ Є Письменський, Р Мовчан, 'Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання' (2022) 6 Юридичний науковий електронний журнал 359.

²⁷ До речі, схожий підхід планується реалізувати з ухваленням проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність"³ (реєстр. № 7647 від 08.08.2022), що має на меті обмежити застосування ч. 4 ст. 111¹ КК України: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74695> (дата звернення: 12.10.2022).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Albul S, Voloshanivska T, Marchenko A, Mudretska H, Reznichenko H, Fedorov I, Chekmarova I, *Metodychni rekomendatsii z pytan kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, operatyvno-rozshukovoi diialnosti ta kryminalnoho provadzhennia za st. 111¹ KK Ukrainy "Kolaboratsiina diialnist"* (ODUVS 2022) (in Ukrainian).
2. Pysmenskyi Ye. *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshe v suchasni Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty)* (Sievierodonetsk 2020) (in Ukrainian).

Edited books

3. Vozniuk A, Movchan R, Cherniei V (red), *Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu* (Norma prava 2022) (in Ukrainian).

Journal articles

4. Antoniuk N, 'Derzhavna zrada i kolaboratsiina diialnist: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii' [2021] 4(37) Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy (in Ukrainian).
5. Holovkin O, Skazko I, 'Kolaboratsionizm v Ukraini: dyskusiini aspekty' (2017) 78 Derzhava i pravo. Seriia Yurydychni nauky (in Ukrainian).
6. Kuznetsov V, Syiploki M, 'Kryminalna vidpovidalnist za kolaboratsiinu diialnist yak novyi vyklyk sohodennia' [2022] 70 (1) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pravo" (in Ukrainian).
7. Levchuk-Mykytiuk A, 'Vyznachennia sub'iekta skladu zlochynu "derzhavna zrada"' (2020) 4 Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo (in Ukrainian).
8. Pysmenskyi Ye, Movchan R, 'Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy pro kolaboratsiinu diialnist: dyskusiini pytannia ta sproba yikh rozv'iazannia' (2022) 6 Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal.
9. Symonenko N, 'Kryminalno-pravova novela shchodo kolaboratsiinoi diialnosti' [2022] 1 (17) Visnyk asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy (in Ukrainian).

Conference papers

10. Politova A, Dyskusiini pytannia shchodo kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist, *Aktualni pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii, dokumentuvannia ta rozsliduvannia kolaboratsionizmu* (ODUVS 2022) (in Ukrainian).

Newspaper articles

11. Vasylenko V., 'Rosiisko-ukrainska viina 2014 roku: prychny, perebih ta polityko-pravovi otsinky' [2014] 42 (362) Ukrainskyi tyzhden (spetsproekt) (in Ukrainian).

Websites

12. Khavroniuk M, 'Kolaboranty z tochky zoru Kryminalnoho kodeksu' (*Rakurs*, 20.04.2022) <racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html> (accessed: 12.10.2022) (in Ukrainian).
13. Marin O, 'Kolaboratsiina diialnist: shcho ye kryminalno karany?' (*Academia.edu*) <<https://bit.ly/3yq95sP>> (accessed: 12.10.2022) (in Ukrainian).
14. 'Upovnovazhenyi: rashystski okupanty provodiat polityku dehradatsii systemy osvity na terytorii tymchasovo okupovanoho Krymu' (*Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights*) <https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-rashystski-okupanti-provodyat-politiku-degradaciyi-sistemi-osviti-na-teritoriyi-timchasovo-okupovanogo-krimu> (accessed: 12.10.2022) (in Ukrainian).

Yevhen Pysmenskyy

COLLABORATIVE ACTIVITIES IN THE EDUCATION FIELD:
ISSUES OF INTERPRETATION AND IMPROVEMENT
OF THE CRIMINAL LAW

ABSTRACT. Collaborative activities are considered a phenomenon that was formed and exists on the territory of Ukraine, starting with the first stage of aggression of the Russian Federation against Ukraine (from 2014 till nowadays). Before the emergence of the norm on collaborative activities (Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine), the illegal cooperation of Ukrainian citizens in the education field was not properly assessed by law. Meanwhile, the mentioned ban, despite its advantages, is characterized by several defects, the presence of which complicates the interpretation of Part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine, as well as its effective application in the future. The article is dedicated to solve these issues.

The article aims to resolve a complex of interrelated issues, which consist in clarifying: 1) approaches to the legal assessment of collaborative activities in the education field on the occupied territory of Ukraine before the appearance of the corresponding criminal law ban (Part 3 of Article 111¹ Criminal Code of Ukraine); 2) limits of liability for the implementation of collaborative activities in the education field on the occupied territory of Ukraine under Part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine; 3) parameters for improving the criminal law norm on collaborative activities in the education field.

The correctness of the legislator's decision regarding the establishment of a special norm on collaborative activities in general (Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine) and in the education field in particular (Part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine) is emphasized. Such an approach enables a more accurate qualification of the treasonous behavior of Ukrainian citizens on the occupied territory and creates the basis for proper differentiation of liability for its commission.

The crime of collaborative activities in the education field was analyzed, which made it possible to determine the main guidelines for the interpretation of Part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine in the absence of judicial practice, which has not yet been formed, and at the same time to identify several shortcomings of the relevant norm: difficulties in distinguishing from related elements of a criminal offense, as well as problems of understanding certain signs of collaborative activities in the education field, voluntariness as its quality, retroactive effect of part 3 of Art. 111¹ of the Criminal Code of Ukraine.

KEYWORDS: Criminal Code of Ukraine; criminal offense; criminal liability; treason; collaboration activities; education.